

УДК 341:004.056:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.21>**Роман Черниш,**

канд. юрид. наук,

доцент кафедри правознавства

Житомирського національного агроекологічного університету

ПРАВОВИЙ ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ ФЕЙКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Протягом останніх років на території України реалізуються різноманітні форми та методи ведення гібридної війни. Спостерігається перехід від відкритого військового протистояння на Сході України до намагань підірвати обороноздатність держави шляхом поширення тенденційної інформації в ЗМІ з метою формування у громадян антидержавницьких поглядів.

На думку більшості світових лідерів, нині однією з головних загроз для національних суверенітетів стає системна та триваюча дезінформація, тому керівництвом Євросоюзу здійснюються поступальні кроки для запобігання її поширенню.

На підставі критичного аналізу чинного європейського законодавства автор доходить висновку про те, що, зважаючи на процеси глобалізації та необхідність організації дієвої протидії поширенню негативних явищ в інформаційній сфері, котрі як впливатимуть на процеси всередині конкретної держави, так і будуть мати геополітичні наслідки, вважається за доцільне на міжнародному рівні шляхом плідної, системної та ефективної співпраці (загальноєвропейський підхід) продовжувати кроки у напрямі розробки законодавства з протидії правопорушенням в інформаційному просторі (за аналогією з тим, як протидіють торгівлі наркотичними засобами, корупції та іншим видам транснаціональної злочинності). При цьому до вказаного процесу потрібно залучати науковців та відповідних профільних фахівців.

Зважаючи на динамічність загроз, окреслені заходи потрібно реалізувати протягом найближчого проміжку часу. При цьому протидія поширенню фейків та вчиненню інших протиправних діянь в інформаційному просторі повинна стосуватися усіх важливих сфер суспільного життя, а не лише перебігу виборчого процесу.

Вважається, що у процесі розробки профільного законодавства потрібно враховувати те, що, використовуючи лише санкційну систему впливу, не вдасться досягнути бажаних результатів. Співпраця повинна базуватися й на організації дієвої взаємодії зі світовими інформаційними лідерами (Google, Facebook, Twitter тощо).

Беручи до уваги необхідність розбудови в Україні дієвої системи стримувань поширення інформації, яка шкодить національним інтересам, пошук антифейкової стратегії з урахуванням передового європейського досвіду повинен стати пріоритетним у діяльності відповідних державних інституцій.

Ключові слова: фейк, Інтернет-мережа, соціальні мережі, фейкова інформація, інформаційна безпека, інформаційна війна, нормативно-правова регламентація, Європейський Союз.

*«Дайте мені засоби масової інформації,
і я з будь-якого народу зроблю стадо свиней».*

Й. Геббельс

Постановка проблеми. Вже понад п'ять років на території України реалізуються різноманітні форми та методи ведення гібридної війни. Реалії сьогодення свідчать про поступовий перехід від відкритого військового протистояння на Сході України (активних бойових дій в районі проведення Операції Об'єднаних Сил) до намагань підірвати обороноздатність держави шляхом поширення тенденційної інформації в ЗМІ

(насамперед в електронних та відповідних тематичних спільнотах соціальних мереж) з метою формування у громадян антидержавницьких поглядів [1]. Вказане досягається, зокрема, й шляхом поширення фейкових новин та коментарів.

На нашу думку, нині однією із головних загроз для національного суверенітету стає системна та триваюча дезінформація. Зважаючи на наявність внутрішнього та зовнішнього вектору в її поширенні, представники світової спільноти здійснюють окремі (перші) кроки у напрямі юридично-правової регламентації поширення інформації,

порядку обмеження доступу у тому разі, коли вона є необ'єктивною та недостовірною – фейковою. При цьому розробляється методика та правові підстави притягнення до відповідальності суб'єктів, причетних до її поширення, а також за несвочасне вжиття відповідних заходів реагування як уповноваженими державними органами, так і приватними суб'єктами.

Беручи до уваги те, що тематика протидії фейкам піднімається на найпотужніших дискусійних майданчиках – на всесвітньому економічному форумі в Давосі, під час парламентської сесії ОБСЄ [2, 3], їй присвячують увагу у своїх промовах державні діячі та церковні лідери [4], питання протидії дезінформуванню стає об'єктом уваги науковців і практиків. Також керівництво Євросоюзу прагне робити поступальні кроки для запобігання поширенню дезінформації, яка може негативно вплинути на діяльність багатьох інституцій Євросоюзу [5, 6]. Хоча наразі практично у всіх країнах Центральної та Східної Європи відсутні якісні системні відповіді на інформаційні атаки, а національні інститути та нормативні акти з питань інформаційної безпеки належним чином не розвинені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що Європейські країни протягом останніх років намагаються активно використовувати правові інструменти для удосконалення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо боротьби з правопорушеннями в інформаційній сфері (зокрема, й поширенням фейкової інформації), аналіз їх досвіду став предметом наукового доробку ряду вітчизняних науковців, зокрема М. Гребенюка, Ю. Довгала, Б. Леонова А. Маращука, К. Мудрецької, О. Тронька та інших. Поряд із тим нами було проаналізовано чинне інформаційне законодавство окремих країн ЄС.

Мета статті. Беручи до уваги те, що нині одним із головних пріоритетів для України є розробка дієвого національного законодавства, яке дозволить забезпечити реалізацію Конституційних прав та свобод громадян і при цьому буде спрямовано на збереження державності шляхом протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам в інформаційній сфері, вважаємо за доцільне проаналізувати прогресивний правовий досвід країн Європейського Союзу з даного питання.

Виклад основного матеріалу. Суспільно-політичні й безпекові події, що впродовж останніх років відбуваються в Україні і світі, активізували інтеграцію вітчизняного інфор-

маційного простору у світовий. Виклики, які постали внаслідок ведення країною-агресором проти нашої держави гібридної війни, змусили шукати адекватних відповідей на них [7]. Зважаючи на необхідність побудови дієвої системи стримувань поширення фейкової інформації, а саме тієї, яка шкодить національним інтересам, пошук антифейкової стратегії стає пріоритетним для багатьох демократичних країн. Насамперед це країни Європейського Союзу, які вже зазнали негативних зовнішніх інформаційних впливів.

Федеративна Республіка Німеччина однією з перших на законодавчому рівні зробила кроки у напрямі протидії поширенню фейкової інформації.

У 2015 році з ініціативи Гайко Йозефа Мааса (на той момент міністра юстиції та захисту прав споживачів Німеччини у третьому уряді Ангели Меркель) було створено робочу групу з розробки законопроекту щодо протидії поширенню антиправової інформації в соціальних мережах.

Вказаному передувало намагання зазначеної посадової особи на паритетних умовах домовитися з керівництвом компанії Facebook, Google і Twitter щодо необхідності видалення шкідливого контенту. Однак вищевказані суб'єкти не змогли досягти поставленої урядом мети видаляти протягом доби 70 % незаконного контенту. У січні лютому 2017 року Facebook вдалося видалити лише 39 % відсотків у часових межах, до яких прагнули німецькі органи влади, а Twitter – 1 %. Google YouTube мав найкращі показники – 90 % усього вмісту, відміченого користувачами [8].

Вищевказане не влаштувало офіційний Берлін, тому ним значно активізувалася діяльність із розробки законопроекту, що мав на меті нормативно регламентувати основи поширення інформації в Інтернет мережі.

1 жовтня 2017 року було прийнято Закон «Про регулювання соціальних мереж» (Netzwerkdurchsetzungsgesetz; NetzDG) [9, 10]. У повному обсязі вказаний нормативно-правовий акт почав діяти з 1 січня 2018 року.

Однією із законодавчих новел стало нормативне закріплення визначення соціальної мережі як провайдера телекомунікаційних послуг, який у комерційних цілях використовує інтернет-платформи, призначені для того, щоб користувачі могли обмінюватися будь-яким вмістом з іншими користувачами.

Зважаючи на розмитість тлумачення, його звужили окремою нормою закону. За нею соцмережами не є сайти з журналістським контентом (коментарі під статтею), платформи для індивідуального спілкування (сервіси електронної пошти та месенджери)

чи платформи для поширення «специфічного контенту» (наприклад, мережа для спілкування за професійними інтересами LinkedIn).

Також у ньому передбачено необхідність для операторів соціальних мереж, які мають понад два мільйони зареєстрованих користувачів (насамперед це Twitter, Facebook та YouTube), невідкладно (протягом 24 годин) реагувати на скарги останніх шляхом видалення контенту, який очевидно містить протиправну інформацію (порушення відповідних розділів Кримінального кодексу Німеччини), зокрема: поширення пропагандистських матеріалів антиконституційного характеру, підготовка і підбурювання до загрозової безпеки держави насильницького злочину, заклик до вчинення злочину, створення злочинних об'єднань чи терористичних організацій, розпалювання ненависті, поширення зображень насильства, заохочення і схвалення злочинів, образа віросповідань, наклеп, порушення недоторканності приватного життя шляхом фотографування тощо.

При цьому неважливим є те, має скажник персональний обліковий запис чи ні. У тому разі, коли поверхневий аналіз отриманої інформації не дозволяє встановити зазначену «очевидність» або потрібно вжити додаткових заходів для встановлення об'єктивної істини, термін реагування може становити 7 діб.

Оператори мережі зобов'язані забезпечити зрозумілий та доступний для користувачів спосіб повідомлення про наявність негативного контенту. Нині користувачі мають два варіанти повідомляти про наявність, на їхню думку, інформації негативного змісту в соціальній мережі: шляхом виділення посту чи через форму зворотного зв'язку.

Першочергове завдання полягає у встановленні підстав для можливого притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка його поширює. Надалі особу, яка скаржилася, зобов'язані повідомити про прийняте рішення за результатами розгляду звернення. При цьому обов'язковою умовою є й наявність розширеної інформації про обґрунтування останнього.

Якщо оператори соціальних мереж не видаляють протиправний вміст повністю чи частково – вони вчиняють проступок. Однак, якщо він не матиме ознак системності, штрафні санкції не накладатимуться. У тому разі, коли механізм реагування на скарги користувачів щодо наявності шкідливого контенту не буде дієвим, штраф може скласти до п'яти мільйонів євро для особи,

яка є відповідальною за організацію процедури розгляду скарг, та до 50 мільйонів євро для самої компанії. Санкції також можуть бути накладені й у тому разі, якщо мережа не виконає належним чином свої зобов'язання щодо звітності [11; 12].

У тому разі, коли оператори соціальних мереж отримують більше 100 скарг на рік, Закон їх зобов'язує кожні півроку звітуватися перед урядом про видалений контент («Звіт щодо прозорості»). Також його необхідно опублікувати в офіційній урядовій газеті (Федеральному віснику) і на сайті соцмережі.

Першим випадком застосування санкцій до порушників встановлених правил реагування на поширення протиправного контенту стало накладання 2 липня 2019 року Федеральним бюро юстиції Німеччини штрафу у розмірі 2 мільйони євро на американську компанію Facebook.

Підстава – опублікування недостовірної інформації про кількість отриманих скарг, що створило викривлену картину масштабів нелегального контенту на платформі і того, як Facebook з ним працює. Загалом, Facebook у Звіті про прозорість повідомив, що за друге півріччя 2018 року було отримано 1048 скарг, що стосуються незаконного контенту на його платформі [13].

Застосування санкцій та прийняття Закону було неоднозначно сприйняте представниками світової спільноти, лідерами держав, функціонерами міжнародних правозахисних організацій. Більшість з окресленої категорії осіб засудили уряд Німеччини через можливі утиски свободи слова та обмеження інших природних прав громадян [14; 15].

Однак, на нашу думку, розробка Закону та його імплементація до національного законодавства саме європейською правовою державою стало прецедентом, який впливатиме на розвиток соціальних мереж, організацію комунікації користувачів, регламентацію правил щодо поширення інформації тощо.

Враховуючи масштаби загроз в інформаційній сфері, у «Стратегічному огляді» (Revue stratégique) Республіки Франція було задекларовано, що питання дезінформації та її впливу стають одними з безпечових пріоритетів. Відповідно, на законодавчому рівні почали посилюватися заходи з контролю мас-медіа, особливо напередодні виборів [16; 17].

22 листопада 2018 року нижня палата французького парламенту – Національні збори – ухвалила законопроект щодо «боротьби з маніпулюванням інформацією». У ньому йдеться про «фейки», дезінформацію, маніпуляцію, відверту брехню та

агресивну пропаганду, що поширюються через ЗМІ (або медіа під прикриттям) і соціальні мережі.

Серед принципових та, можливо, суперечливих положень (щонайменше їх різко критикують у медійному середовищі Франції) – розширення повноважень національного регулятора (Вищої аудіовізуальної ради), яка отримала повноваження для припинення трансляції телеканалів, що контролюються іноземною державою.

Втручання іноземних держав і їхніх засобів масової інформації у виборчий процес законодавці приділили окрему увагу. Партіям та окремим кандидатам тепер буде значно простіше подавати судові позови з вимогою припинити поширення сфальсифікованої інформації. Суди мусять розглядати такі справи впродовж 48 годин.

Не обійшлося і без спеціального регулювання для соціальних мереж, зокрема Facebook та Twitter. Їх зобов'язали надавати інформацію про замовний контент [18].

У Великобританії та Італії нині відбувається процес опрацювання первинних матеріалів стосовно подальших шляхів та форм нормативно-правової протидії поширенню фейкової інформації.

Поряд із цим ще у грудні 2018 р. керівництво Великої Британії та Республіки Польща домовилися про створення спільного підрозділу з протидії поширенню дезінформації (насамперед з боку РФ).

Що ж до колегіальних органів ЄС, то ще наприкінці 2017 року Єврокомісія оголосила про початок публічних дебатів на тему протидії фейкам. У січні 2018 року розпочала роботу експертна група, яка має на меті напрацювати критерії фейкових новин та інструменти протидії цьому явищу.

05 грудня 2018 року у м. Брюссель було розглянуто план ЄС із протидії дезінформації, який передбачає збільшення фінансування на вказані цілі, збільшення кількості персоналу для протидії дезінформації і створення робочої групи зі стратегічних комунікацій. Також має запрацювати так звана система швидкого попередження, яка викриватиме фейки, надаючи правдиву інформацію.

Рада Європи опрацьовує відповідні рекомендації. Зокрема, Комітет експертів з якісної журналістики в цифрову епоху (MSI-JOQ) розробив два проекти, які обговорюються медіаорганізаціями й експертами країн-членів ЄС і стосуються підтримки сприятливого середовища для якісної журналістики, сприяння медіа й інформаційній грамотності в цифровому просторі.

29 січня 2019 року Єврокомісія оприлюднила перший звіт щодо протидії пропаганді:

йдеться і про успіхи, яких досягли в усуненні виключно політичної дезінформації такі інтернет-платформи, як Facebook, Google чи Twitter [19].

З метою підвищення рівня обізнаності співробітників правоохоронних органів країн ЄС з новітніми технологіями боротьби з кіберзлочинністю діють відповідні курси на базі Європейського поліцейського коледжу (CEPOL) у графстві Гемпшир та функціонує Об'єднаний центр передових технологій з кібер-оборони НАТО (NATO CCDCOE) у м. Таллінні [19].

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновків про те, що в країнах ЄС розпочали активно розроблятися саме правові механізми протидії поширенню фейкової інформації.

На нашу думку, зважаючи на процеси глобалізації та необхідність організації дієвої протидії поширенню негативних явищ у вказаній сфері, котрі як впливатимуть на процеси всередині конкретної держави, так і будуть мати геополітичні наслідки, вважається за доцільне на міжнародному рівні шляхом плідної, системної та ефективної співпраці (загальноєвропейський підхід) продовжувати кроки у напрямі розробки законодавства з протидії правопорушенням в інформаційному просторі (за аналогією з тим, як протидіють торгівлі наркотичними засобами, корупції та іншим видам транснаціональної злочинності). При цьому до вказаного процесу потрібно залучати науковців та відповідних профільних фахівців.

Зважаючи на динамічність загроз в інформаційній сфері, окреслені заходи потрібно реалізувати протягом найближчого проміжку часу.

Протидія поширенню фейків та вчиненню інших протиправних діянь в інформаційному просторі повинна стосуватися усіх важливих сфер суспільного життя, а не лише перебігу виборчого процесу.

Вважається, що у процесі розробки профільного законодавства потрібно враховувати те, що, використовуючи лише санкційну систему впливу, не вдасться досягнути бажаних результатів. Співпраця повинна базуватися й на організації дієвої взаємодії зі світовими інформаційними лідерами (Google, Facebook, Twitter тощо).

Список використаних джерел:

1. Черниш Р.Ф. Міжнародно-правовий досвід використання соціальних мереж військовослужбовцями збройних сил та співробітниками право-

охоронних органів. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2016. Вип. 6. URL : http://par.in.ua/6_2016/64.pdf. (дата звернення 01.10.2019).

2. Тронько О.В., Довгаль Ю.С. Зарубіжний досвід боротьби з фейками та дезінформацією. URL : http://www.par.in.ua/2_2019/49.pdf (дата звернення 01.10.2019).

3. Дезінформація, або фейкові новини становлять серйозну загрозу для демократичних країн. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2388999-diskusia-u-davosi-fejkovi-novini-stanovlat-realnu-zagrozu.html> (дата звернення 01.10.2019).

4. Папа Римський Франциск закликав до «журналістики за мир» у відповідь на загрози фейкових новин, які процвітають за відсутності здорової конкуренції ЗМІ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2388955-papa-rimskij-skazav-ak-moze-podolati-fejkovi-novini.html> (дата звернення 01.10.2019).

5. Гребенюк М.В., Леонов Б.Д. Проблеми протидії поширенню деструктивної пропаганди та дезінформації напередодні виборів: аналіз досвіду ЄС. URL : https://mndcentr.com/vydanja/pdf_publ/gr_iip2_19.pdf (дата звернення 01.10.2019).

6. ЄС: у протидії дезінформації і «фейкам» є прогрес, але зусилля слід подвоювати. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/eu-misinformation-fake/29740123.html> (дата звернення 01.10.2019).

7. Черниш Р.Ф. Соціальні мережі, як один із інструментів накопичення та протиправного використання персональних даних громадян. *Проблеми законності* : зб. наук. праць / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. Вип. 136. С. 205-214.

8. Facebook and Twitter Could Face Fines in Germany Over Hate Speech Posts. URL : <https://www.nytimes.com/2017/03/14/technology/germany-hate-speech-facebook-tech.html> (дата звернення 01.10.2019).

9. Netzwerkdurchsetzungsgesetz. URL : <https://de.wikipedia.org/wiki/Netzwerkdurchsetzungsgesetz> (дата звернення 01.10.2019).

10. Bundestag beschließt Gesetz gegen strafbare Inhalte im Internet. URL: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2017/kw26-de-netzwerk-durchsetzungsgesetz-513398> (дата звернення 01.10.2019).

11. У Німеччині соцмережі штрафуватимуть за фейки й агресію. URL: https://ms.detector.media/media_law/government/u_nimechchini_sotsmerezhi_shtrafuvatimut_za_fejki_y_agresiyu/ (дата звернення 01.10.2019).

12. Was Sie über das NetzDG wissen müssen. URL : <https://www.zeit.de/digital/internet/2018-01/netzwerkdurchsetzungsgesetz-netzdg-maas-meinungsfreiheit-faq> (дата звернення 01.10.2019).

13. Zwei Millionen Euro Strafe für Facebook. URL : <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/facebook-soll-zwei-millionen-euro-strafe-zahlen-wegen-verstoss-gegen-netzdg-100.html> (дата звернення 01.10.2019).

14. Germany votes for 50m euro social media fines. URL : <https://www.bbc.com/news/technology-40444354> (дата звернення 01.10.2019).

15. OSCE Representative on Freedom of the Media warns Germany social networks law could have disproportionate effect. URL : <https://www.osce.org/fom/347651> (дата звернення 01.10.2019).

16. Франція готує закон проти фейкових новин. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2396105-francia-gotue-zakon-proti-fejkovih-novin.html> (дата звернення 01.10.2019).

17. Якщо поглянути на Францію, то вона готує новий закон для протидії фейкам на виборах. Пропаганду забанять у Google. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/03/20/7079007> (дата звернення 01.10.2019).

18. «Стоп-фейк» по-французьки: парламент ухвалив жорсткий закон. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2585916-stop-fejk-pofrancuzki-parlament-uhvaliv-zorstkij-zakon.html> (дата звернення 01.10.2019).

19. Марущак А.І. Європейський досвід з питань боротьби з правопорушеннями в інформаційній сфері. URL : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/Infosecurity/article/view/13665/19133> (дата звернення 01.10.2019).

In recent years, various forms and methods of hybrid warfare have been implemented in Ukraine. There has been a shift from open military confrontation in the east of Ukraine to attempts to undermine the state's defense capability by disseminating trendy information in the media in order to form anti-state views among citizens.

According to most of the world's leaders, systematic and ongoing misinformation is becoming one of the major threats to national sovereignty, so progressive steps are being taken by EU leadership to prevent it from spreading.

On the basis of a critical analysis of the current European legislation, the author concludes that considering the processes of globalization and the need to organize effective counteraction to the spread of negative phenomena in the information sphere, which will affect both processes within a particular country, so will have geopolitical consequences. At the international level, in the course of fruitful, systematic and effective cooperation (pan-European approach), continue the steps towards the development of anti-crime legislation in the information space (by analogy with the counteraction to drug trafficking, corruption and other transnational crime). At the same time, it is necessary to involve scientists and relevant profile specialists in this process.

Given the dynamic of the threats, the outlined measures need to be implemented within the shortest possible time. At the same time, countering the spreading of fakes and committing other illegal activities in the information space should concern all important spheres of public life, not just the course of the electoral process.

It is considered that the development of profile legislation should take into account the fact that using only a sanctioned impact system will not achieve the desired results. Cooperation should also be based on the organization of effective interaction with world information leaders (Google, Facebook, Twitter, etc.).

Given the need to build an effective system of disincentives for disseminating information in Ukraine that is detrimental to national interests, the search for an anti-trust strategy, taking into account European best practices, should be a priority in the activities of the relevant state institutions.

Key words: fake, internet network, social networks, fake information, information security, information war, legal regulation, European Union.

